

DE LANCASTER-CRASH

DE BOMMENWERPER IN HET MEER

©Albert Metselaar, 2021 albertmetselaar@home.nl

Het Meer, zo heet de streek waar de Wilfred Stillweg en de Meerboomweg bij elkaar komen. De Meerboomweg herinnert aan een serie bommen, langs de rand van een veenmeer, vandaar de naam Het Meer. Zeven geallieerde vliegeniers zijn hier omgekomen, op 25 maart 1944. Hun graven zijn te vinden op de begraafplaats van Hollandscheveld. De witte stenen, zeven in het gelid, zijn niet te missen. Het toestel waarmee ze zijn neergestort was een Lancaster Mk. III, voor die dagen een van de modernste bommenwerpers die er waren gebouwd.

De Lancaster, een nachtbommenwerper waarmee grote verwoestingen werden aangericht in de Duitse steden.

“Vanavond naar Berlijn. Het is nogal beroerd weer”, schreef Bill Sander in zijn dagboek. Hij hoopte dat de vlucht afgelast zou worden. Boven het Europese vasteland, zo zei men, was het weer wel beter. Er was 3/10^e bevolking, die echter ver

beneden hen zou liggen. Ze vlogen immers op 6000 meter hoogte. Het zou een prachtige heldere nacht worden, zonder maan, maar met veel sterren. De vlucht ging dus gewoon door. Het was de 27^e vlucht van deze bemanning. Ze hadden hiervoor al 25 vluchten gemaakt op de Halifax-bommenwerper. Ze waren eigenlijk helemaal niet blij met de nieuwe Lancaster-bommenwerper. *“Een hele leuke vlieger maar ik heb liever een Halifax”*, schreef Bill in zijn dagboek. Vanaf dat moment waren ze ook onderdeel van het 635e squadron, een Pathfinder squadron, de elite-eenheid van de Engelse luchtmacht. Dit waren de topvliegers en ervaren mensen, die als eerste de doelen zouden opzoeken, markeren met fakkels en brandbommen, zodat anderen hun bommen daar bovenop konden gooien. De bemanning was op één na al die 27 vluchten een vaste groep gebleven. Nobby Clark had zijn voet bevroren en werd vervangen door een wisselende inval. John Lane Tillam zou mee, op de vlucht van 24 op 25 maart 1944. Hij was navigator. Wilfred Still was de piloot en de commandant van het toestel. Een jonge jongen, maar de bemanning had vertrouwen in hem. Als kind droomde hij al van vliegen. Hij was bij een padvindergroep, die alles wilde weten over vliegen en vliegtuigen. Om in opleiding te kunnen komen verzweeg Wilfred zijn ware leeftijd, en het lukte hem nog ook. Hij was 21 jaar, geboren op 5 juli 1923 als zoon van Wilfred Still en Jessie Ann Wardel. Een broer van hem was overleden door een sportongeval, en een jongere broer zou opgeleid worden voor jachtvlieger.

Wilfred Still, toen hij van vliegen droomde.

William James, alias Bill, Sander had rechten gestudeerd. Hij was getrouwd geweest, kreeg een zoon, scheidde, en was kort voor de vlucht weer getrouwd met Rita. Rita had een mascotte voor hen gemaakt, Joey genaamd. Bill was de verbindingsman en ging om met morse en radiotechniek. Verder bediende hij ook boordmitrailleurs. Edward Oliver Deveson kwam uit Australië. Hij was ook getrouwd en had een dochter, Beverley. Hij was eveneens boordschutter. Staartschutter Jack Norman Holmwood was ook getrouwd. Alec Arthur Stanbridge was debommenrichter. Cyril Talby was boordwerktuigkundige. De visie op deze mensen hangt af van de uitgangspunten. Met hun bommen hebben ze in de 25 vluchten die ze goed hebben afgerond een spoor van verwoesting in Duitsland achtergelaten. Op dat moment was het nodig. Hitler wilde de totale oorlog, volk tegen volk, begon de bevolkingsconcentraties in Engeland te bom-

barderen en kreeg van Engeland terug wat hij was begonnen. Karst Scholing, uit Hollandscheveld, was er op de grond bij, toen Wilfred en een zwerm van andere bommenwerpers Hamburg totaal vernietigden. Karst heeft de doden moeten ruimen. Aanvankelijk was hij aanwezig bij de dodenherdenkingen in Hollandscheveld, uit diep respect voor de bemanning die daar begraven was. Tot hij hoorde dat die ook boven Hamburg de bommen had gedropt. Oorlog roept veel emoties op.

Wilfred met Joey, de mascotte, aan zijn vliegkleding bevestigd. Dit was voor de foto. Als ze vlogen, dan hing Joey bij Bill.

Om 18.47 uur, Engelse tijd, zijn ze vertrokken. De Pathfinders, een relatief kleine groep, vlogen oostwaarts. Ze zouden kennis maken met een natuurverschijnsel dat later genoemd zou worden "Jetstream". Een loeiharde wind op grote hoogte. Ze werden zeker 50 mijl uit koers geblazen. De Pathfinders verenigden zich met de andere bommenwerpers, tijdens wat we zijn gaan noemen de "Slag om Berlijn", gooiden hun bommen af en gingen naar huis. Wilfred en zijn manschappen hebben Berlijn niet bereikt. Hun brandbommen waren nog aan boord, toen

ze crashten in Het Meer, bij Hollandscheveld. Ergens boven Duitsland ontmoetten ze een Duitse nachtjager. Feldweibel Rudolf Frank en Unteroffizier Hans-Georg Schierholz vlogen samen op een Messerschmitt 110 nachtjager. Frank was piloot, Schierholz bediende de radar. Radarinstallaties op de grond pikten het toestel van Wilfred op en leidden Frank en Schierholz naar hen toe. Boven op de romp van hun nachtjager zaten twee 20mm kanonnen. Ze schoten schuin naar boven. Ze kwamen in gevecht, een motor vloog in brand, en ze waren gedwongen om lager vliegend te proberen of ze weer thuis konden komen. Een tweede nachtjager werd op hen afgestuurd. Oberleutnant Friedrich Berger van 2./NJG3 gaf de genadeklap. De Lancaster werd opnieuw geraakt en nu zo erg dat hij begon te branden als een fakkel. Door de schoten waren er hoogst waarschijnlijk ook gewonden aan boord, wat later verklaart waarom men verwondingen zag bij de gesneuvelde bemanningsleden. Diverse personen verklaarden kogelwonden gezien te hebben.

We verplaatsen ons in onze beleving naar de Lancaster ND 704, hoog boven Zuid-Drenthe. Op het moment dat de Duitse kogels door de beplating van het toestel

sloegen, was de bemanning in rep en roer. De schutters deden hun best de vijand een slag toe te brengen. Mitrailleurs ratelden en schokten, iedere keer als ze een nachtjager dachten te zien. Commandant Wilfred Still, zijn boordwerktuigkundige en de navigator maakten een snelle inschatting van de schade en de (on)mogelijkheid om Engeland te bereiken. De felle brand die ontstaan was sloeg alle hoop de grond in. De grote vraag is waarom ze op dat moment niet besloten hebben om het toestel met hun parachutes te verlaten. Het is – gelet op de kogelwonden – waarschijnlijk dat er gewonden aan boord waren. Als de gezonden zouden springen, waren de gewonden ten dode opgeschreven. op dat moment moeten er heel wat emoties door elkaar gespeeld hebben. Welke zullen we nooit precies weten. Mevrouw Sander-Francis, de weduwe van Bill Sander, was ervan overtuigd dat het een erezaak was, dat de gezonde mannen het toestel niet met hun parachute hebben verlaten. Het was of samen gezond aan de grond, of samen ten onder. Uit het vlieggedrag dat daarna te zien was, het laag rondcirkelen, kunnen we afleiden dat ze kozen voor een noodlanding vol risico's. Hadden ze daar nog tijd genoeg voor, voordat de brandstoftanks zouden ontploffen? Zouden ze een landingsplaats kunnen vinden? zou het toestel goed aan de grond gezet kunnen worden? Was het trouwens nog wel voldoende bestuurbaar, of wijst de grote bocht juist op onbestuurbaarheid? Al die vragen werden voor lief genomen. Men nam de risico's. Bij de keuzebepaling tussen springen of noodlanding zal ook meegespeeld hebben dat de bemanningsleden vrienden waren. Ze hadden zich erop ingesteld dat ze de oorlog toch niet zouden overleven. Dat hadden ze van te voren ook al gezegd tegen hun familieleden. Ze zouden proberen om samen te blijven leven, of samen te sterven. Waren de gezonden gesprongen, dan hadden ze hun gewonde vrienden in de steek gelaten. Leven met die gedachte was ondragelijk.

Wilfred Still stuurde zijn toestel op de grond af. Navigator John Tillam begaf zich naar de neuskoepel, omdat van daaruit de wereld onder hen het best te zien was. De anderen zochten een plaats in het middenstuk, behalve de staartschutter. De grond lichtte op door het brandende toestel. De plaats Hoogeveen lag onder hen. Wilfred boog af. We kunnen niet stellen dat de plaats zo voor een ramp behoeft werd, zoals in eerdere publicaties wel gebeurd is, maar moeten nuchter concluderen dat de bebouwde kom ongeschikt is voor een noodlanding. Als Wilfred door gevlogen was, had hij ten westen van Hoogeveen mogelijk geschikte landerijen voor een noodlanding gevonden. Door weer oostwaarts te gaan zoeken, verdwaalde hij in het stelsel van vaarten en wijken, die hiervoor geen geschikte plaats boden. Wilfred wist dit niet. Maar kon hij anders? Werd het vliegtuig misschien door uitvallende motoren in een bocht getrokken? Onder hen werden mensen wakker, van het lawaai van de laag overvliegende Lancaster en van het licht dat het vuur aangaf. Stukken losgescheurd metaal vielen naar beneden en markeerden de route die ze vlogen. Tillam zag wat hij zien moest en gaf aan Wilfred door hoe te vliegen. De vraag is of ze precies wisten welke plaats onder hen lag, en zo ja of hun kaarten voldoende gedetailleerd waren. Het vliegen boven het Hollandsche Veld en omgeving leverde een verwarrend grondbeeld op. Wie een kaart van dit gebied bij de hand neemt zal zien dat sommige groepen wijken noord-zuid lopen, en andere van west naar oost. Wie daar met een paar honderd kilometer per uur overheen raast is de draad al snel kwijt. Als je denkt dat je evenwijdig met wijken en grondstroken

vliegt, en dus misschien kunt landen, doemen de eerste wijken, dijken en bomenrijen al weer op die er dwars op staan. Tijdens deze zoektocht zat de rest van het cockpitpersoneel in het middelste deel van het vliegtuig, waar hen tijdens een noodlanding het minst kon gebeuren.

De laatste seconden. Vanuit de cockpit ziet Wilfred dat het toestel door de felle brand af begint te brokkelen. Ze zitten nu dicht bij een vernietigende explosie of verlies aan draagvermogen, wat neerstorten tot gevolg zal hebben. Ze móéten nu naar de grond. Of het gaat al vanzelf. Onder hen glijdt een bos voorbij, het laatste stuk route tussen de Boswijk en de Krakeelse Wijken. Steeds lager komt het vliegtuig. Aaldert Pastoor aan de Beukerswijk springt uit bed. Hij schrikt van het lawaai en het licht. Hij denkt dat zijn eigen huis in brand staat. Achter het bos, ten noorden van de Kerkenkavel, begint een open gebied, waarin ze een stuk vaart zien liggen dat zuid-noord loopt: het Dwarsgat naast het Fietsepad, nu Meerboomweg. Toch nog een geschikte strook grond? Of ze nog zien dat het Dwarsgat verderop dwars op de Krakeelse Wijken ligt, die dus weer dwars op hun vliegroute liggen, is niet van belang. Ze moeten nu naar beneden, anders is het te laat. Als Wilfred zijn stuurknuppel naar voren duwt, om te landen, weet hij dat ze nu op de grens van leven en dood zijn aangekomen. Slaagt hij of slaagt hij niet? Wat gebeurde er toen? Heeft Wilfred door onervarenheid met de Lancaster (zijn tweede operationele vlucht met dit toestel) en een mengeling van vermoeidheid en spanning de duik te steil genomen? Verloor het toestel te snel hoogte door de inmiddels door de brand aangerichte schade? Was er al teveel vleugeloppervlak verloren gegaan? Waren de luchtstromen rond de bossen te verraderlijk en leverde dit even te weinig draagvermogen op? Of heeft de bommenwerper op het laatste moment toch nog de bomen naast de boerderij van Strijker geraakt, en werd daardoor te steil naar de grond getrokken?

De hoek met de grond is te groot. De rechtervleugel raakt de grond als eerste, versplintert, geeft een ruk aan het vliegtuig, de neus klappt in een fractie van een seconde in de aarde, met een enorme schok komt het toestel in één keer tot stilstand, de brandstoftanks scheuren open. De dood en verderf zaaiende vloeibare massa spat over de cockpit en stroomt vooruit over het land waarop het toestel ligt. Een explosie volgt. Vuur! Dood! Motoren worden weggeslingerd. Het staartstuk is dan ook al weg. Door de plotselinge stop in de aarde zijn er enorme krachten op het toestel gekomen. Toen de rechter vleugeltip de aarde raakte, en vleugeldelen en motoronderdelen noordwaarts vlogen, wilde de neus naar rechts. Op het achterstuk kwam een kracht naar links te staan. De romp van het toestel kon deze krachten niet aan. Het achterstuk brak af en werd met een grote vaart een eind naar links geslingerd. Jack Holmwood heeft dit waarschijnlijk bewust meegemaakt. Met een klap komt hij verderop op het land terecht. Hij staat zo op het oog half in de grond, maar zijn benen zijn binnenin zijn bovenlichaam geschoven. Naast hem liggen de restanten van de geschutskoepel. Ook propellorbladen schieten door tot op het land waar Jack de grond raakt. In de tussentijd is de golf brandende kerosine uit de vleugeltanks over het weiland geraasd, heeft het water van de 5e Krakeelse Wijk in brand gezet, en eindigt naast een woning, in de tuin, aan de andere kant van de wijk.

Rita Sander, de weduwe van Bill Sander, had Joey gemaakt van een van haar handschoenen en militaire stof. Van de andere handschoen maakte ze een replica van Joey. Joey houdt het verhaal van de anderen levend.

Zaterdag 25 maart 1944, omstreeks 01.00 uur. Ergens rond die tijd arriveerden de eerste Duitsers bij het wrak. Uit een brief van burgemeester Tjalma van 25 juli 1947 weten we dat er toentertijd twee eenheden in Hoogeveen gelegerd waren: Luftnachtrichten afdeling Fpnr. 15984 (aanwezig van 23 augustus 1940 tot 20 juli 1944) en Einheit Fpnr. 23434, met de afdelingen A, B en C (aanwezig van 27 februari 1943 tot 27 april 1944, commandant Hauptman Werner). De Duitse soldaten informeerden naar de bemanning. Mevrouw Otten en anderen kregen de loop van een geweer op de borst gedrukt. Waren er Engelsen gezien? Nee dus. Net als de bevolking moet ook de Duitse bezettingsmacht direct van de ramp op de hoogte geweest zijn. Het geluid en de aanblik van het brandende, laag overvliegende toestel, kon niemand ontgaan, om maar niet te spreken van de vuurgloed van het brandende wrak. Maar de angst voor "Partizanen" zat er flink ingebakken. Deze angst gaf de bevolking en het verzet 's nachts de speelruimte die ze nodig hadden, maar was in wezen in dit gebied niet reëel. Toen de eerste Duitsers bij het wrak aankwamen, hadden eventuele overlevenden zich allang uit de voeten kunnen maken. Maar er waren geen overlevenden. Voor de Duitsers moet dit aanvankelijk niet duidelijk geweest zijn. Toen het uitgebrande wrak geïnspecteerd werd, vonden ze vier lichamen, die samen met het weggeslingerde lichaam van Holmwood nog niet de zeven bemanningsleden maakten die ze konden verwachten. Waar waren de andere twee?

De verhalen die direct na de ramp onder de bevolking de ronde deden, moeten de argwaan nog versterkt hebben. Direct na de ramp vertelden mensen dat ze Engelsen gezien hadden. Ze zouden in de vroege ochtend van die 25-ste maart op verschillende plaatsen gelopen hebben. De mensen die de verhalen vertelden waren heilig overtuigd van hun gelijk. Feitelijk was dit onmogelijk. Alle bemanningsleden stierven in en bij het wrak. Waarschijnlijk zijn de geruchten ontstaan doordat verschillende nieuwsgierigen elkáár zagen. In het holst van de nacht gingen er vanuit het hele gebied rond het wrak mensen op pad. Sommigen bereikten het, anderen keerden terug toen de afstand van hun huis tot het wrak toch te groot bleek. Al deze mensen wisten dat ze eigenlijk niet gezien mochten worden. Ze mochten 's nachts niet meer bij de weg zijn. Onder hen waren verschillende personen die wisten dat ze bij aanhouding op transport gesteld zouden worden. Ze waren opgeroepen om in Duitsland aan het werk te gaan, maar weigerden zich te melden. Velen hadden redenen genoeg om anderen uit de weg te gaan. Die nacht moet er een schimmenspel gespeeld zijn, waarbij mensen bij een glimp van een andere nieuwsgierige maakten dat ze weggkwamen. Doordat men elkaar meed, kregen meerdere personen de indruk dat ze vrijwel als eerste bij het wrak aangekomen waren. Die claim werd namelijk door heel wat mensen in hun verhaal gelegd.

Ondanks de rond ± 05.00 uur ingestelde bewaking van het wrak en de lichamen van de bemanningsleden, verdwenen er nogal wat "souvenirs". Een rubberboot, voor het geval het toestel een noodlanding op zee had moeten maken, werd achterover gedrukt om schoenzolen van te maken. De band van het staartwiel, werd tot fietsbanden versneden. Ook verschillende parachutes vonden hun weg naar de bevolking. Patroonhulzen werden in grote getale ontvreemd, sommige met

kruit en kogel er nog in. Een groepje jongeren fietste over Het Hoekje met complete patroonbanden over de schouders. Naar verluud zijn door omwonenden zelfs vliegtuigmitrailleurs verdonkermaand. Plaatwerk van het toestel werd gebruikt om broodblikken van te maken. In het wrak vonden de Duitsers onder meer chocolade en kauwgom, die ze zelf opaten en anderen, toegestroomde buurtbewoners, eveneens aanboden. Hoe het de Duitsers bekomen is weten we niet, maar de omwonenden wisten zich later te herinneren dat diegenen van hen die het gegeten hadden, niet konden slapen.

Helaas is een verslag van de crash en de gevonden spullen van Duitse zijde onbekend. We mogen aannemen dat het intact gebleven deel van de romp uitgebreid doorzocht is op apparatuur en ander waardevol materiaal dat meer licht kon werpen op de wijze van oorlogvoering door de Engelsen. Door intact gebleven identiteitsplaatjes en zakboekjes kregen de Duitsers persoonlijke informatie over verschillende bemanningsleden in handen. zeker één persoon werd beroofd van zijn laarzen. Duitse of Nederlandse daders? De motorolie van de Lancaster was goed voor vele liters lampolie. De in de moestuin van Hendrik Vos neergekomen Rolls-Royce Merlin-motor werd niet bewaakt. De motor had een gat in de grond geslagen, dat zich vulde met water en daarop drijvende olie. Een toen nog jonge Jan Braker stond met zijn grootvader Hendrik Vos naast de motor in het gat, en vulde de door de buurt aangereikte flessen de in tijd van schaarste kostbare brandstof. Een geluk bij een ongeluk. Als de motor even iets anders was neergekomen, was de boerderij van Hendrik Vos weggeslagen. Onder de vele toegestroomde belangstellenden was ook Wiert Veltman uit Hoogeveen. Van hem is de enige foto bekend, die van de crash werd gemaakt. Omdat het wrak zo zwaar werd bewaakt, durfde hij alleen een foto te maken van de motor bij Hendrik Vos, maar dat was in ieder geval wat. In sommige publicaties zijn ook andere foto's geplaatst bij een verslag(je) van deze Lancaster-crash. De auteurs van de artikeltjes zijn benaderd, en het bleek te gaan om foto's van andere crashes, welke ter illustratie toegevoegd werden, bij gebrek aan beter materiaal.

Voor de eigenlijke bewakers kwamen had een groep van de Hitlerjugend zich over het wrak ontfermd, zo wisten getuigen te vertellen. De Hitlerjugend had geen militaire eenheid in Hoogeveen gelegerd. Het geeft aan dat de Duitse soldaten erg jong waren en 'dus' onder de Hitlerjugend zouden vallen, zo werd er geredeneerd. Ze hielden het publiek op een afstand. Meestal stond er maar één soldaat bij het wrak. De op last van de gemeente ingekwartierde soldaten vinden we terug in een brief van waarnemend burgemeester D.van Dijk van Hoogeveen van 5 april 1944. Hij meldde de Ortskommandant van Hoogeveen waar en wie waren ingekwartierd, in verband met de vergoeding er van. Bij Hendrik Vos, 6de Krakeelse Wijk nr.11 waren van 25 tot 29 maart twee militairen ingekwartierd geweest, waarschijnlijk afkomstig uit de gevorderde school in Het Haagje. Van 29 maart tot 3 april waren bij dezelfde Hendrik Vos een onderofficier en een soldaat van de Luftwaffe in huis. Hendrik Strijker, 6de Krakeelse Wijk nr.13, had van 25 tot 29 maart eveneens twee soldaten uit (waarschijnlijk) de school in Het Haagje in huis, en eveneens van 29 maart tot 3 april een onderofficier en een soldaat van de Luftwaffe. Winkelier Benne

van der Meer, Hollandscheveld (= Het Hoekje) nr. 28, had van 28 tot 29 maart 1944 twee mannen van de Luftwaffe in de kost. J.Bijleveld, Riegshoogtendijk 46, gaf van 28 tot 29 maart 1944 onderdak aan een onderofficier van de Luftwaffe.

Het toestel was op een zaterdag neergestort. Mede doordat het samenviel met het weekend was de toeloop zowel zaterdag als zondag aanzienlijk. Van piëteit ten opzichte van de doden hadden ze blijkbaar geen kaas gegeten. Afgestompt door de oorlog? Jack Holmwood, die zoals verteld is een eind van het wrak neerkwam, bleef open en bloot liggen. Omwonenden legden er een deken over. Ook de andere vier gevonden lichamen lagen voor het oog van het publiek voor het wrak. Mede hierdoor kwamen er de wildste geruchten op gang. De aangetroffen schotwonden gaven aanleiding tot het verhaal dat alle doden een gaatje in het hoofd hadden. Ze hadden zichzelf door het hoofd geschoten, zo zei men, omdat ze niet wisten hoe of waar ze met hun toestel neer zouden komen. Een ander gerucht dat op de been gebracht werd, had betrekking op de wrakstukken. Verteld werd dat er eveneens wrakstukken van een Duitse jager tussen gevonden werden. Wie de beide verhalen wil geloven moet aannemen dat Wilfred in staat was na een botsing met een Duitse jager, met het wrak daarvan vast in de romp van zijn eigen toestel, brandend en wel een flink eind laag te vliegen, alvorens hij zichzelf het leven benam, zonder revolver..... Wapens zijn er namelijk niet gevonden. Nog gekker wordt het als andere theorieën daarbij worden gevoegd. Vanwege het doorgeschoven metaal bleven sommige mensen bij hoog en laag beweren dat het toestel uit het noorden kwam. Wilfred zou over zijn gevlogen en toen terug zijn gekeerd, op een oppervlak van enkele honderden meters, oftewel, dit kan helemaal niet met zo'n snelheid en zo'n log toestel. Maar overtuig maar eens mensen die het heel zeker weten en er allemaal bij zijn geweest, zo ze zeggen. Wat hier wordt voorgelegd is een verantwoorde reconstructie.

Hein Damming Sr. leverde de kisten voor de bemanningsleden, zoals hij dat toentertijd voor alle gestorven veldelingen deed. De lichamen werden in de kisten gelegd en afgevoerd van de onheilsplek. Eén of twee kisten stonden tijdelijk bij de familie Vos. De vijf gevonden en gekiste lichamen stonden daarna opgebaard in de boerderij van de familie Meijer, die bij de kruising Fietsepad-Coevorderstraatweg woonde. De Hooogeveense jongeling Wiert Veltman noteerde later in zijn dagboek dat de kisting van de lichamen op de dag van de begrafenis, 27 maart, om 16.00 uur plaats had gevonden. Gezien de getuigenverhalen van opgebaarde lichamen in bij boeren opgestelde kisten, is dit niet het geval geweest. Waarschijnlijker is dat de kisten zo rond 16.00 uur gesloten werden. Verder onderzoek was niet meer nodig en de lichamen konden begraven worden.

De begrafenisvereniging van Hollandscheveld verzorgde de uitvaart. De omgekomen mannen mochten niet met militaire eer begraven worden omdat het voor de Duitsers terreurvliegers waren. Volgens plaatselijk gebruik werden de kisten de 27-ste maart over water vervoerd. Men gebruikte daarvoor die keer de vier-tons bok van molenaar Kier Bijl. Toen de bok klaar lag voor vertrek, met de vijf kisten erin, brachten de bewakers de Hitlergroet. De bok voer door het Dwarsgat bij het Fiet-

sepad via de 5-de Krakeelse Wijk, de 31-ste Wijk, de Doorsnijding, het Hoekje en het Rechthout naar de begraafplaats. Waar de bok langskwam lieten de omwonenden, eveneens volgens plaatselijk gebruik, als eerbetoon aan de doden de gordijnen zakken. De kisten werden door een groep dragers over de oprijlaan naar de vers gedolven graven vervoerd. Velen waren toegestroomd om de mannen de laatste eer te bewijzen. Onder hen waren nogal wat vertegenwoordigers van het verzet uit de wijde omgeving. Overal waar de kisten langs waren gekomen hadden mensen hun woningen verlaten, terwijl uit andere delen van de velden waar mensen elkaar grafwaarts zagen lopen de enkeling die de eerste zet deed zoveel bijval kreeg, dat uiteindelijk hele drommen mensen langs het Zuideropgaande, het Hollandscheveldse Opgaande en het Hoekje richting kerkhof gingen.

Uit het oorlogsdagboek van Wiert Veldman: *“Maandag 27 maart 1944 ‘s avonds 4.00 uur: kisting der piloten, 17.30-1830: begrafenis te Hollandscheveld, aanvoer kisten op een bok, één krans, spreker ds. Volger in het Engels, ook ‘Onze Vader’, één Duitse soldaat tegenwoordig.”* De notitie van de kisting is al besproken. Het dagboek geeft ons duidelijkheid over het tijdstip van de begrafenis. Hendrik Bakker Gzn., dokter Reynierse en andere notabelen van de streek, boeren, arbeiders, turfgravers, ambachtslieden, allen stonden ze rond de groeve. Een Duitse militaire waarnemer zag er op toe dat het geheel ordelijk verliep en niet uitmondde in een anti-Duitse demonstratie. De massale opkomst van de bevolking (het kerkhof stond aan alle kanten vol) en de vele bloemen kunnen als een vorm van het uiten van anti-Duitse gevoelens gezien worden. Twee of drie predikanten waren er aanwezig. De Hervormde predikant ds. Volger sprak tijdens de sobere plechtigheid aan de groeve in het Engels en in het Duits. Zijn Engelse tekst bevatte het Onze Vader. Omdat de Duitsers een deel van de toespraak niet konden volgen is de bezetter er later nogal gepikeerd over geweest. Zes leden van de begrafenisvereniging gooiden ter afsluiting van de ceremonie ieder een schop aarde op de kisten.

Op de kisten waren koperen plaatjes bevestigd, aan de hand waarvan later de stoffelijke resten geïdentificeerd zouden kunnen worden. De plaatjes dragen het jaartal 1944 en daarna het nummer van de volgorde waarin de kisten in de aarde gelegd werden: 1944-1 = Talby, 1944-2 = Stanbridge, 1944-3 = Sander, 1944-4 = Holmwood en 1944-5 = Deveson. Joey, hun mascotte en “8ste bemanningslid”, was te zien geweest op de borst van één van de gesneuvelde bemanningsleden. Daaruit kunnen we de conclusie trekken dat hij niet door omstanders gestolen is. De mannen werden begraven zoals ze gevonden werden. Joey moet dan ook rusten in het graf van Bill Sander. In 1995 maakte zijn weduwe een nieuwe Joey, als dank voor wat er was gedaan om de herinneringen aan haar man en zijn kameraden levend te houden. De directe aanleiding was het onthullen van het gedenkteken bij de Hervormde kerk van Hollandscheveld, waarop Joey ontbreekt. Maar hij is dan ook postuum door Rita Sander's arbeid ‘herboren’.

Jan de Jonge, de 16-jarige knecht van bakker en schoolbestuurslid Klaas Warmels Blanken, had het flink in de keel, maar met een dikke das om kon hij toch naar de begrafenis. De kou leek hem de das om te doen. Hij werd flink ziek en stierf al na

enkele dagen aan difterie, in de woning van zijn ouders (Jannes de Jonge en Jantina Veuger), toentertijd Zuideropgaande no. 7. Omdat anderen uit zijn nabije omgeving de ziekte wél doorkwamen nam de buurt aan dat de begrafenis de doorslag gegeven had. Zo viel er indirect toch nog een burgerslachtoffer. Jan is niet naast Wilfred Still en zijn bemanningsleden begraven, want die rij eigen graven was na de bijzetting van de zeven vliegeniers vol. Jan was een trouw lid van de kerkelijke jongelingsvereniging 'Klimop'. 'Klimop vergeet Jan niet', staat er op zijn steen, onder zijn geboortedatum (16 mei 1927), zijn sterfdatum (5 april 1944) en een verwijzing naar Psalm 103, de verzen 8 en 9.

Van de begrafenis van de eerste vijf bemanningsleden van de verongelukte Lancaster is kort na de oorlog een verslagje verschenen, in 'Trouw', van de hand van een zekere 'Friso van Dale'. Wie achter deze naam verborgen ging, is onbekend. Hij moet op de begrafenis van de vijf geallieerde militairen aanwezig zijn geweest en maakte notities. Mevrouw Volger, de weduwe van de predikant, stelde tijdens het onderzoek naar de gebeurtenissen van maart 1944 een op het lichaam van een der vliegeniers gevonden foto en een ongedateerd krantenknipseltje ter beschikking. Daarin lezen we:

“BIJ DE TERAARDEBESTELLING VAN 5 BRITSE VLEGERS TE HOLLANDSCHE VELD IN VOORJAAR 1944. Zwaar ronkt door de nacht het kerend vliegtuig, welks geluid opeens wordt verzeld van een fleurige, lichte zoemtoom. En die twee tezamen vormen een zwevende melodie, die vertolkt de duistere nacht in haar donkere zwaarte. Dan opeens rengt en scheurt daartussen een mitrailleur, die haar moordend werk verricht. De zwierende cadans is verbroken en hortend smooit de donkere toon in haar steunend geraas. De lichtere zwelt aan tot een dreigend gebaren en vlucht dan in de veiligheid van de moordnacht, verlicht door een zee van vlammen en helle gloed der wijduitwaaiende wrakstukken van de Britse bommenwerper. Kort en herhaaldelijk knallen projectielen, die ontbranden en ontploffen. Stil smeulen dan nog de treurende delen van een trots geheel, dat roem behaalde en vergeten stierf.

Plechting en stil schrijdt door de lange laan met bomen afgezoomd, de predikant tussen de graven. En achter hem dragen zwijgende mannen de vijf kisten aan alle zes hun grepen. En kinderen, barrevoets, lopen weg van hun stoeiend spel, om te zien het grote gebeuren van graflegging der Britse piloten; en joelende jongens, die komen van school, sluiten zich aan tot dat doel; en peinzende werklui, die komen van zware arbeid; en anderen, die hoorden het droeve feit en willen zien en weten; en de diep-ernstige Duitse soldaat, die zal vertolken het betoon van militaire eer; en de agenten van politie, die de orde gaan bewaren; en de velen, die toestromen uit stomme nieuwsgierigheid.

De kisten, gedragen door dienaars en burgers, staan zwaar neer op de groene voorjaarsgrond: De hakken sluiten, de hand salueert. En schuchter gaan af de scheve petten van de moede manne, die weifelend weren een gevoel van schaamte, dat opwelt bij een schuw blik, en stille, aarzelende greep. Hij spreekt,

de prediker, van een vrolijke keer na een vervelende vlucht door het ruim van de luchten, en van één kogel, die een tak met benzine doorboort en tot barsten brengt een machtig bouwwerk van mensenhanden, en van een neerdwarrelen tot de aarde als van een blad in de herfst, en van den laatste gedachtengang der tot de dood gedoemde vliegers, die mogelijk geweest is tot hun Schepper, ofschoon wij niet weten de vlucht van de laatste bezinning, en van een staan voor de stoel van hun Rechter, bij opnieuw ontwaken, ten behoud of verdere voor eeuwig. Hij bepaalt ons bij de nietigheid van het leven, en wijst, dat de dood het laatste woord op aarde wil, doch 't één-na-laatste heeft, voor dat van God, dat uitspraak doet!; en leest 1 Corinthiërs 15 in 't Engels, daarvan de verzen 19-27, en bidt het onze Vader, dat besluit met Amen, en wil geven het woord, dat ieder weert, en neigt het hoofd en knikt.

De kisten dalen moeizaam onder de hakkenslag en handgebaar. De schoppen zand ploffen zwaar neer op het ruige hout der kisten bovenwand. Daaronder liggen nu de plompe lijken van de vogelvrije vliegers, die gaven het lachende leven voor de vrijheid van hun volk en die van hun bondgenoten. Daarboven prijkt nu niet hun vaderlandse vlag. En bij het heengaan toeven onze nog verbijserde gedachten bij een sympathieke Mof met kuiltjes in zijn kin en wangen, die bracht de laatste eer aan onze Vrijheidsvechters; en bij de zielen, die straks staan voor God: een God, die leeft en rechtens richt, maar ook genadig is; en bij de strophe van een lied, dat weergeeft ons dankensvolle, weemoetsdiepe denken en ontroeren: "And the women are weeping and wringing their hands, For those, who will never come to the town". Friso van Dale." Tot zover het krantenverslag van de begrafenis van de eerste vijf vliegeniers.

Maandag 27 maart, de dag van de begrafenis, begon het opruimen van het wrak. Buurtbewoners hadden al aangegeven dat ze nog stoffelijke resten in het wrak vermoedden, gezien de geur die erbij hing. De nasmeulende resten van het wrak (en de lichamen), die niet al te fris roken, waren door Hendrik Vos en Hendrik Strijker met water geblust. Het wrak werd met snijbranders in vervoerbare stukken opgedeeld. Dit werk werd gedaan door werklieden, die van buiten het gebied kwamen, en in opdracht werkten van iemand die vergunning had om wrakken te ruimen en het schroot te verkopen. Eén van hen vond onder de wrakstukken onder een los stuk plaatwerk een ruimte. Het verhaal zegt dat hij zijn hand onder de plaat stak en een haarbos voelde, waarna hij verschrikt terugweek. Dat van die haarbos kan niet kloppen, de rest mogelijk wel. Men wist nu dat de twee overige bemanningsleden gevonden zouden worden.

Enige Hollandschevelders zouden de laatste stoffelijke resten bergen. Onder hen was ook SDAP-voorman Jan Kreeft, tevens medewerker van de begrafenisvereniging. Hij hield aan dit werk pijnlijke herinneringen over. De zwaar verminkte en totaal verkoolde resten van lichaamsdelen werden met een mestvork bij elkaar gezocht, en uit piëteitsoverwegingen op een stuk parachutestof gelegd, zodat ze in de lijkstaf konden worden. Eén van de werknemers van buiten het gebied sneed een vinger af om een ring te kunnen verwijderen. Die was voor de nabe-

staanden, zo vertelde hij. Men kreeg er een onbehaaglijk gevoel bij. Feit is dat de families in Engeland en Australië nooit persoonlijke bezittingen uit Nederland ontvangen hebben. Toen er geen stoffelijke resten meer aanwezig leken te zijn werd het wrak voor verder opruimen vrijgegeven. De Duitse bewakers konden kort daarop weer vertrekken. Veel hadden ze niet te doen gehad. Nadat ze de eerste dagen een paar keer op mensen (of in de lucht?) geschoten hadden, zat de schrik erin bij de hele bevolking. De leider van de bewakers, een zekere Otto, schijnt een felle geweest te zijn.

De stoffelijke resten van Wilfred Still en John Tillam werden na kisting weggevoerd. Voor het vervoer van lijkkisten gebruikte men in die dagen een speciaal wagentje, waarin één kist kon. De tweede kist werd op een bakfiets vervoerd. Het was de bedoeling dat beide kisten rechtstreeks naar het "baorhuusie" gingen, het gebouwtje op de begraafplaats van Hollandscheveld, waarin doden opgebaard konden worden. Het terrein waar het wrak lag, grensde aan het Fietsepap, dat aansloot op de Kerkhoflaan, de "Karkhofdiek". Men ging met beide kisten via de Kerkhoflaan westwaarts naar het kerkhof. De weg was en is verre van vlak. Enkele vliegtuigen vlogen laag over. De mannen lieten hun bakfiets en het wagentje even voor wat ze waren, om naar de toestellen te kijken. De bakfiets rolde langzaam achteruit, een heuveltje af. "Pas op, de bakfietsel!", werd er geroepen. De bakfiets werd nagerend en kon nog net gegrepen worden, toen hij met kist en al boven een sloot balanceerde.

Dit had het moeten worden..... een veilige landing op Engelse bodem.....

De mannen gingen verder met hun opvallende "vracht". De beide kisten werden in het "baorhuusie" gezet. Bij identificering (aan de hand van de identiteitsplaatjes) bleek dat het om de stoffelijke resten van John Tillam en Wilfred Still ging. Op de kisten werden koperen plaatjes bevestigd. Op Wilfreds kist kwam plaatje 1944-6, op die van Tillam 1944-7. De kisten werden donderdag 30 maart in alle stilte ter aarde besteld. De Duitsers hadden geen behoefte aan nog meer eerbetoon en en nog

meer pro-Engelse (= anti-Duitse) gevoelens bij nog zo'n drukke begrafenis. De begrafenisvereniging van Hollandscheveld was ook betrokken bij deze tweede en laatste begrafenis. Woensdag 29 maart 1944 vergaderde het bestuur van deze begrafenisvereniging over beide begrafenis.

De plaatselijke begrafenisvereniging gaf de zeven bemanningsleden een nette begrafenis, dat wel, maar er moest goed voor betaald worden. Dat kon ook niet anders, want de vereniging moest zelf ook betalen voor de kisten, te leveren door een pro-Duitse timmerman. Daarbij speelde ook nog dat voor diensten aan niet-leden speciale tarieven golden. Voor de vijf doden van maandag kreeg de gemeente Hoogeveen een rekening van fl. 200,=. Voor de later gevonden en woensdag gekiste beide lichamen, zou de gemeente fl. 100,= moeten betalen. De kosten waren nog beperkt gebleven, doordat de eerste zeven lichamen over water aangevoerd waren. Homan uit Hoogeveen, de koetsier op de grote lijkwagen van de begrafenisvereniging, kon met zijn paard thuisblijven. De zeven graven waren de eerste weken niet voorzien van een gedenkteken. Een gedenkteken, in de vorm van een houten plank of kruis, of een steen met naam en gegevens, hoorde niet bij de door de begrafenisvereniging te leveren diensten, maar werd gewoonlijk achteraf door de nabestaanden geregeld. Hier, in bezet gebied, waren geen nabestaanden die wat konden doen.

Een bewogen veldeling stak een grote glasscherf in de verse aarde. Op de scherf stond in witte letters geschreven: "Rust zacht kameraden". Na de oorlog kwamen aanvankelijk kruisen op de graven te staan. Later werden die vervangen door stenen. Dit alles conform de regels van de Engelse organisatie die de graven van Engelse geallieerden beheert. Wie de graven wil bezoeken, kan bijvoorbeeld de ingang nemen aan het Rechthuis, naast de Wethouder Gruppenstraat. Men wandelt dan de begraafplaats op via de laan waarover ook de eerste vijf kisten van de bemanningsleden zijn vervoerd. De dood van deze groep mensen was aanleiding tot herdenkingen, en werd daardoor indirect de aanleiding tot een gedenkteken. Dat werd 'De Kaars', in het park bij de oude kerk van het dorp. Wie de graven bezoekt, kan zich volgens Rita Sander Francis, de weduwe van Bill, verzekerd weten van de

aanwezigheid van hun geesten. De mannen staan in een ruime boog om je heen, wist ze met zekerheid te vertellen. Het gaat nu goed met ze, vertelde Rita. Eén van hen, Wilfred, is volgens paranormaal begaafde mediums als beschermende geest aanwezig bij de auteur van dit artikel.